
SIGNIFICANCE AND ROLE OF QUALITY STANDARDS OF TEXTBOOK AS A FACTOR IN BUILDING KNOWLEDGE

Snežana Perišić

Faculty of Teacher Education, Prizren – Leposavić snezanaperisicmr@gmail.com

Abstract: The textbook is the basic source of knowledge, the main and mandatory school book, the most important and the most massive learning tool. As an important factor in upbringing -educational process and learning tool, accessible and usable for the proclamation of certain values and knowledge, the textbook is a book that has the undisputed influence on the development of pupils. Quality of the textbook is a significant factor in the education and development of individuals, and quality standards are the way how textbooks could quickly reach the level of better textbooks. Quality standards of textbooks are the demands that should be fulfilled by textbooks which can be used in schools on the basis of a public procedure, and they are defined more closely as a requests that should be fulfilled by textbooks on the basis of public procedure and based on defined criteria can be used in schools in Serbia . For this purpose it is formulated forty two quality standards of textbooks grouped in several dimensions: A. quality standards of textbooks sets; B. textbooks quality standards- books for pupils; V. standards of lessons quality, G. standards of content quality of textbooks D. quality standards of didactical figuration of textbooks, Đ. language quality standards of textbooks; E. electronic editions standards of quality. They are related to the content, pedagogical and psychological, didactical and methodological, linguistic, ethical and educational demands, graphics, art and technical equipment of the textbooks. When this category of standards are determined with precision then, on the theoretical aspect, the textbook can be defined as a special genre of book. There are many factors that are important for the improvement of the quality standards of textbooks. Primarily it is the legal frame and competitiveness of the publisher. In addition to these factors it is important to help publishers to understand the concept of modern textbooks, building teams and their training to work on the creation of textbooks, the formation of the body for the accreditation and evaluation of textbooks. The paper shows the importance of the textbook as a publication that summarizes the scientific achievements and shaping them into knowledge adapted to the age for which the textbook is being designed with the application of these standards of quality who insist on a textbook that will represent a valid exponent of the knowledge.

Keywords: textbook, quality standards, pupil, learning.

ЗНАЧАЈ И УЛОГА СТАНДАРДА КВАЛИТЕТА УЏБЕНИКА КАО ФАКТОРА У ИЗГРАДЊИ ЗНАЊА

Снежана Перишић, МА

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић, snezanaperisicmr@gmail.com

Апстракт: Уџбеник је основни извор знања, главна и обавезна школска књига, најважније и најмасовније средство учења. Као значајан чинилац васпитно- образовног процеса и наставно средство, доступан и употребљив за прокламовање одређених вредности знања, уџбеник је књига која има неприкосновен утицај на развој ученика. Квалитет уџбеника је значајан фактор образовања и развоја појединца, а стандарди квалитета уџбеника су пут којим би се могло брже стићи до бољих уџбеника. Стандарди квалитета уџбеника су захтеви које би требало да испуне уџбеници који се на основу јавне процедуре могу користити у школама а ближе се дефинишу као захтеви које би требало да испуне уџбеници који се на основу јавне процедуре и на основу дефинисаних мерила могу користити у школама у Србији. С тим циљем формулисано је четрдесет два стандарда квалитета уџбеника груписаних у неколико димензија: А. стандарди квалитета уџбеничког комплета; Б. стандарди квалитета уџбеника – књиге за ученика; В. стандарди квалитета лекције, Г. стандарди квалитета садржаја уџбеника, Д. стандарди квалитета дидактичког обликовања уџбеника, Ђ. стандарди квалитета језика уџбеника; Е. стандарди квалитета електронских издања. Они се односе на садржај, педагошко-психолошке, дидактичко-методичке, језичке, етичко-васпитне захтеве, графичку, ликовну и техничку опремљеност уџбеника. Када се ове категорије стандарда с прецизношћу одреде онда се на теоријском аспекту може доћи до дефинисања уџбеника као посебног жанра књиге. Постоји велики број чинилаца који су важни за унапређивање стандарда квалитета уџбеника. Пре свега то су законски оквир и конкурентност издавача. Осим ових чинилаца од значаја је помоћ издавачима у разумевању концепције модерних

уџбеника, креирање тимова и њихова обука за рад на стварању уџбеника, формирање тела за акредитацију и евалуацију уџбеника.

У раду се говори о значају уџбеника као публикације која резимира научна достигнућа и обликује их у знања прилагођена узрасту за који уџбеник бива намењен уз примену поменутих стандарда квалитета који инсистирају на уџбенику који ће представљати ваљани репрезент знања.

Кључне речи: уџбеник, стандарди квалитета, ученик, учење.

УВОД

Уџбеник престава публикацију у којој се на стручном нивоу саопштавају информације о степу развијености одређене науке и износе њени најважнији резултати и достигнућа, резимира се оно што је трајно и што је о неком питању или области сазнања постигнуто у одређеној науци. Излагање у уџбеницима подразумева систематичност научних сазнања јер се на њима граде нова сазнања и истраживања која упућују истраживаче и широко јавност на даља сазнавања у тој науци.

Многи аутори су се бавили дефинисањем појма уџбеника и његовим функцијама. Према наводима Кундачине и Банђура (2007) уџбеник престава основно средство у настави, у којима се наставни садржаји једног предмета обрађују у целисти и сачињавају се према плану и програму наставних предмета при чему се научни садржаји трансформишу у наставне у складу са психолошким, педагошким и дидактичко – методичким начелима. Према речима Ивановића (2002), уџбеници се сврставају у научно-стручна дела, јер садрже подједнаку количину елемената *научног дела* (који су мерљиви или проверљиви, употребом одговарајућег научно-методолошког инструментарија) и елементе *стручног дела* (описе, анализе и предлоге у вези с већ раније стеченим сазнањима). Међутим, оваква констатација може се односити само на универзитетске уџбенике. Коцић и Требјешанин (2001) наводе да је „уџбеник основна, главна, обавезна школска књига, што значи да он, бар потенцијално, има могућности да дуготрајно и систематски утиче на генерације деце“ (2001: 16). Брковић (1998) истиче да је уџбеник најважније и најмасовније средство учења, да је резултат научних сазнања, репрезент друштва, конкретизација одређене друштвене оријентације, сценариј за будући процес учења заснован на педагошким захтевима, циљевима образовања, способностима ученика и законитостима наставног процеса. Садржај уџбеника мора да је усклађен са наставним програмом и обавезујући је за ученике и за наставнике. Уџбеник, првенствено за основну школу, такође мора бити прилагођен психичким узрастним карактеристикама. Од тога колико ће научно и усклађено психичким особеностима узраста деце доступно конципирати градиво толико ће уџбеник бити у функцији укупног психичког развоја личности ученика.

Хавелка (2001: 50–57) говори о типовима уџбеника. Као најосновније, наводи: (1) *академски уџбеник* (систематизује и синтетизује знања акумулирана у одређеној области); (2) *акциони уџбеник* (организује сазнајне и практичне активности ученика); (3) *посреднички уџбеник* (представља, тумачи и интерпретира знање); (4) *интерактивни уџбеник* (аутономни технички модерише процес учења); (5) *референтни уџбеник* (приручник за разне животне ситуације) (6) *кумулативни уџбеник* (продукт ученичког ангажовања у настави).

Независно од теоријских дефиниција уџбеник се у пракси јављао у своје две функције. С једног аспекта, уџбеник је био „операционализован школки програм“ (Ивић и сар., 2003:9). Овакво проматрање уџбеника подразумевало је императивни захтев при стварању уџбеника којим би уџбеник морао да садржи школски програм у целисти. С другог аспекта, уџбеник је за саме ученике као активне учеснике наставе уџбеник је био основно дидактичко средство, а често и једино средство за учење и то најчешће репродуктивног вида. Основна функција уџбеника била је *трансмисија (преношење)* информација, чињеница и знања које је предвиђено у школском програму за одређени предмет и разред. Позивајући се на бројне реализоване студије у оквиру пројекта *Квалитет школских уџбеника и механизми обезбеђивања тог квалитета* истраживачи (Ивић и сар., 2003; Ивић и сар., 2005; Пешикан и Антић, 1998; Пешикан и Антић, 2003; Пешикан и Антић, 2007) наводе да је уџбеник био и још увек је скоро дословно пресликавање фронталног наставног рада, јер је основни текст скоро преликана писана форма предавања, а такозвана дидактичка апаратура често је имитација активности ученика (репродуктивна питања, нестимулативни задаци, псеудопитања и сл.). Тако уџбеник својом структуром осликава и доминантни модел преношења знања, модел учења у датом поимању школе. За разлику од овог уског схватања уџбеника као преносиоца садржаја наставног програма, често у савременој литератури се појам уџбеника некада користи преобимно и непрецизно. На пример, уџбеником се сматра свака књига која се користи у учионици или свака фотокопија, материјал који направи сам наставник, радни лист преузет од других, делови непубликованих материјала и сл.

У другачијој концепцији школе за коју се залажу истраживачи Ивић, Пешикан и Антић централни поглед усмерен је као учењу и оном коме учи а нужна последица тога је и другачије посматрање уџбеника. Према наводима Пешикан, својим садржајем и *дидактичком апаратуром* уџбеник потпомаже *изградњу знања* оног који учи (Пешикан 2003, 3-33). У циљу активног учења тежи се ка конституисању уџбеника као основног оруђа за организацију процеса учења ученика и за „плодну педагошку интеракцију између ученика и уџбеника и између наставника и ученика“ (Ивић и сар., 2008:26).

ФУНКЦИЈЕ УЏБЕНИКА У ИЗГРАДЊИ ЗНАЊА

Основне карактеристике уџбеника произлазе из чињенице да су сви уџбеници *културно-потпорни системи*, односно носиоци читавог низа појединачних културно-потпорних средстава. Те карактеристике су: *формативност*, *систематичност* и *репрезентативност*. То су фундаменталне карактеристике које произлазе из функције уџбеника да спаја индивидуално и шире културно окружење. Њима треба додати још две особине, а то су *комплетност* и *трансмисивност* (Плут, 2003). Оне не произлазе директно из природе уџбеника, али одређују специфично значење израза *уџбеник* и *уџбенички* (комплетност је специјалан облик појављивања систематичности, а трансмисивност је специјалан облик појављивања репрезентативности) и зато их треба оставити на списку дефинишућих карактеристика уџбеника као посебног жанра књиге.

Уџбеник је књига која има претензије да на читаоца делује *формативно*: да мења, да утиче, да усмерава, да покреће, да формира итд. Уџбеник се не задовољава тиме да *преда* информације он хоће да те информације буду *примљене* у свим значењима. Уџбеници су конципирани тако да дају *комплетну* информацију о некој области. Без обзира на број и ниво информација, оне су довољне да се појава донекле разуме, оне су опис који не тражи додатне ресурсе да би био схваћен. Увек постоји нека идеја о целини и о секвенцирању градива у мање целине што се дефинише као *систематичност*. Књига која претендује да се зове уџбеник мора се заснивати на некој идеји о структури градива. Минимум структуре коју задовољава баш сваки уџбеник јесу истакнути наслови лекција и делови текста испод њих. Поред структуре, основу сваког уџбеника чини идеја о развоју приче и организација смислених блокова по одређеном принципу (хронолошки, логички, према сложености, према исцрпљивању свих аспеката проблема или на неки други начин). *Трансмисивност* означава приказивачки карактер уџбеника. Уџбеници нису истраживачки, оригинални текстови. У њима се приказује, препричава и, понекад, дају оригиналне синтезе или анализе. *Репрезентативност* означава специфично уџбенички тип селекције садржаја. Обавезно је да у уџбенику буду обухваћене све важеће теорије и парадигме из одређене области.

Жанр уџбеника се препознаје по следећим карактеристикама које га дефинишу: (1) редундантност (у истом медију и у различитим медијима); (2) структура излагања: опште – посебно; (3) постојање основног текста и дидактичке апаратуре; (4) прегледност, јасност потпуне информације; (5) услужност, метакогнитивно подржавање напредовања; (6) узрасна прилагођеност; (7) развијеност система за мотивисање; (8) намењеност директно детету за самостално коришћење; (9) доминантност смисленог вербалног рецептивног учења; (10) коректност језика и, уопште, склоност ка нормирању итд.

Уџбеник је врста жанра, којим се нешто може постићи, а нешто не може. Његова највећа жанровска снага је *систематичност* и *комплетност*. Уџбеници полако, поступно и промишљено граде своје системе, повезују садржаје, граде нове симболичке светове и повезују различите аспекте и функције развоја. Велика жанровска моћ уџбеника је његова *културно-потпорна улога* (Плут, 2003) у развоју детета. Они располажу многим средствима за обављање те улоге и делују на многе аспекте развоја. Њиховоделовање је јавно, подложно анализама и критикама. Они су транспарентни, разумљиви и јасни, јефтини и доступни готово свима. Подложни су разним врстама провера, понављањима, допуњавањима и интервенцијама.

КВАЛИТЕТ ОБРАЗОВАЊА И КВАЛИТЕТ УЏБЕНИКА

Положај књиге се током прве деценије двадесет првог века убрзано мења, а промене трпи и уџбеник као дидактичко-методички детерминисана књига. Квалитет образовања, а у највећој мери наставе, повезан је са квалитетом уџбеника, што изискује посебно посвећивање овом сегменту. Квалитетан уџбеник испуњава основне захтеве предвиђене општом и посебном концепцијом његовог стварања, садржи и посебне дидактичко-методичке вредности значајне за учење и развој ученика. Уџбеник је књига са изузетно јаким васпитним утицајем на младе генерације, извор је знања и средство преношења знања, са научним садржајем пласираним на специфичан начин. Због свега наведеног

уџбеник има велику педагошку вредност. Уџбеник је „моћно средство утицаја. Што је бољи, то је моћнији” (Плуг, 2003: 19). Најкраће, уџбеник је основни извор знања, главна и обавезна школска књига, најважније и најмасовније средство учења. Као значајан чинилац васпитно- образовног процеса и наставно средство, доступан и употребљив за промовисање одређених вредности, уџбеник је књига која има неприкосновен утицај развој ученика. Квалитет уџбеника је значајан фактор образовања и развоја појединца, а стандарди квалитета уџбеника су пут којим би се могло брже стићи до бољих уџбеника.

Компоненте квалитета образовања тешко је мењати без промене општег статуса у друштву и без јасног одређења образовања као примарне потребе и националног приоритета. Ивић и сар. (2008) под свеукупним променама пре свега мисле на „квалитет амбијента за учење, као што је изградња богатог школског и учионичког простора у свим школама и уношење модерне опреме и технологије у такве школе [...] као и на значајно подизање плате наставника и улагање у њихово стално стручно усавршавање и професионални напредак...“ (2008:42). У оквиру оваквих мера које омогућавају значајно подизање нивоа квалитета образовања у целисти, квалитет уџбеника добија посебну посвећеност.

Квалитет образовања према Ивићу и сар., (2008) од кога зависи и његова ефикасност и функционалност *вишедимензионална* је особина. Она подразумева: (1) квалитет средине у којој се одвија процес учења; (2) квалитет садржаја који се изучавају; (3) квалитет наставника; (4) квалитет процеса наставе/учења; (5) квалитет дидактичких средстава, (6) квалитет школских постигнућа;

Основни елементи који могу да покрену постојеће предуслове за унапређење квалитета уџбеника и да створе нове јесу *образовна политика у целини и политика уџбеника*. То би означавало процес стварања, продукције и дистрибуције уџбеника, научног процењивања уџбеника, обучавање наставника за коришћење и непосредно процењивање уџбеника, систем акредитације издавача и уџбеника итд. Ако буде детерминисана таква образовна политика која ваља бити уређена законским оквирима предуслови могу дати брзе и ваљане резултате. Ако пак такве политике не буде било квалитет уџбеника ће се врло споро унапређивати или ће опадати, створиће се поље нездраве конкуренције издавача које ће бити праћено корупцијом. Србија у овом времену испуњава већи број услова за унапређивање квалитета својих школских уџбеника. У те предуслове Ивић и сар., (2008) подразумевају „дугу традицију у производњи уџбеника, довољне издавачке капацитете старих и нових издавача уџбеничке литературе, изванредан већ достигнути квалитет уџбеника у погледу неких компоненти квалитета, изванредан број већ опробаних аутора уџбеника, значајне резултате истраживања уџбеника“ (2008:42).

Постоји велики број чинилаца који су важни за унапређивање стандарда квалитета уџбеника. Према наводима Ивића и сар. (2008) пре свега то су законски оквир и конкурентност издавача. Аутори наводе да је осим ових чинилаца од значаја помоћ издавачима у разумевању концепције модерних уџбеника, креирање тимова и њихова обука за рад на стварању уџбеника, формирање тела за акредитацију и евалуацију уџбеника. Могло би се рећи да се сви проблеми подизања квалитета уџбеника тренутно базирају на **стандардима квалитета уџбеника**. Стандарди квалитета уџбеника су „захтеви (норме, нормативи, критеријуми) које би требало да испуне уџбеници који се на основу јавне процедуре и на основу дефинисаних мерила могу користити у школама у Србији“ (Ивић и сар., 2008:45). Према *Правилнику о стандардима квалитета уџбеника и упутству о њиховој употреби* стандарди квалитета уџбеника су „услови које треба да испуне уџбеници који се, на основу законски прописане процедуре, одобравају за коришћење у основним и средњим школама у Србији. Они се односе на садржај, педагошко-психолошке, дидактичко-методичке, језичке, етичко-васпитне захтеве, графичку, ликовну и техничку опремљеност уџбеника“ (2010: 2). Готово да не постоји општа сагласност стручњака широм света који се баве проблемом уџбеника да постоје следеће категорије стандарда квалитета уџбеника: (1) стандарди квалитета садржаја уџбеника; (2) стандарди квалитета дидактичког обликовања их садржаја; (3) стандарди квалитета језика и медијских карактеристика уџбеника (Према: Ивић и сар., 2008). Када се ове категорије стандарда с прецизношћу одреде онда се на теоријском аспекту може доћи до дефинисања уџбеника као посебног жанра књиге.

Жанровска карактеристика уџбеника је да се из њих учи. Уџбенике, углавном, карактерише смислено учење. Садржи градиво које треба усвојити и трајније задржати у свести. Наизглед једноставан процес (ученик чита и памти) у суштини је веома буран са великим бројем актера. Учење подразумева ангажовање великог броја способности. У зависности од природе текста, разумевање ће бити веће или мање, а тећи ће брже или спорије. Ако се осврнемо на бројност актера процеса учења, ученик „комуницирајући са текстом, ма колико једноставан био, ученик, комуницира са својим културним окружењем. Процес који се ту одвија добро исказује синтагма: рецепција и поновна репродукција

културног капитала” (Плут, 2003: 131). Када је реч о „разумевању уџбеничког жанра“ једна од најважнијих практичних умешаности свакако је допринос у „дефинисању жанровских особености уџбеника тј. карактеристика које мора да задовољи сваки рукопис да би се уопште могао сматрати уџбеником“ (Пешић, 2005:377). Пешић такође наводи да су минимални жанровски захтеви који се постављају пред уџбеник да „узорак знања из одређене области буде стуктуриран као *систем знања*, и да се дидактичком обрадом тог садржаја адекватно води и *усмерава* процес учења“ (Исто, стр.377-378).

Теоријска и емпиријска сазнања о уџбеницима развијена на Институту за психологију послужила су као полазиште за израду два документа образовне политике од националног значаја, *Квалитет школских уџбеника и механизми обезбеђења тог квалитета* и *Стандарди квалитета уџбеника*. Према Ивић и сар., (2008) основа намера пројекта је била да се развијени стандарди квалитета усвоје као национални стандарди и да се примењују при одобравању уџбеника у Републици Србији, али и при конструкцији, процењивању и примени уџбеника. Формулисано је четрдесет два стандарда квалитета уџбеника груписаних у неколико димензија: (1) А. стандарди квалитета уџбеничког комплета; (2) Б. стандарди квалитета уџбеника – књиге за ученика; (3) В. стандарди квалитета лекције, (4) Г. стандарди квалитета садржаја уџбеника, (5) Д. стандарди квалитета дидактичког обликовања уџбеника, (6) Ђ. стандарди квалитета језика уџбеника; (7) Е. стандарди квалитета електронских издања.

Сваку од наведених формулација стандарда прати стручно образложење тј. зашто је важна реализованост садржаја стандарда и какав је допринос стандарда учењу ученика као и постпак процене, и категорије стручњака које би требало да процењују испуњеност сваког стандарда у конкретном уџбенику.

ЗАКЉУЧАК

У дугој и плодној традицији издавања уџбеника у нашој земљи стечена су начајна и позамашна искуства о томе шта је уџбеник, каква треба бити његова структура, које су то специфичне особине уџбеника као жанра. Та сазнања стицана су у пракси производње уџбеника што је имало своје предности и недостатке. Недостаци су се огледали у непримењивању сазнања до којих се дошло у дугогодишњој издавачкој делатности. Тек је седамдесетих година прошлог века у Заводу за уџбенике и наставна средства као једином издавачу у том периоду започета израда концепције уџбеника за поједине предмете основне и средње школе. Те концепције, са данашњег становишта посматрања, представљају стандарде квалитета уџбеника. Овај подухват започео је међу првима и Ивић (1976а, 1976б) објавивши већ да тада радове који се везују за данашње конципирање стандарда квалитета уџбеника. Ови радови означили су почетак дугогодишњег плодног и мукоотрпног рада. Концепција уџбеника као посебне категорије дошла је до изражаја у каснијим радовима и истраживањима бројних аутора (Пешић – Аврамовић, 1996; Пешић, 1998; Плут, 2003; Пешић, 2005). Овакав дуготрајан рад дошао је до свог врха у елаборату *Стандарди квалитета уџбеника* (Ивић и сар., 2004) у коме су искоришћена вишедеценијска искуства и истраживања поменутих аутора. Након тога Ивић и сар. у више издања (2008; 2009) објављују *Водич за добар уџбеник – општи стандарди квалитета уџбеника* који сумира резултате и даје каталог стандарда квалитета уџбеника са стручним образложењима и инструкцијама за примену.

ЛИТЕРАТУРА

- Bandur, V. i Kundačina, M. (2007): *Anademsko pisanje*, Užice: Učiteljski fakultet.
- Гашић-Павшић, С. (2001): *Ликовно-графичка опрема уџбеника*. У: Требјешанин, Б., Лазаревић, Д., прир: Савремени основношколски уџбеник. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 171 – 185.
- Ивић, И., Пешић, А. и Антић, С. (2003): *Активно учење 2*, Београд: Институт за психологију.
- Ивић и сар., (2004): *Образовни стандарди квалитета школских уџбеника*, Београд: Образовни форум.
- Ивић, И., Пешић, А. и Антић, С. (2008): *Водич за добар уџбеник – општи стандарди квалитета уџбеника*, Нови Сад: Платонеум.
- Ивић, И., Пешић, А. и Антић, С. (2009): *Водич за добар уџбеник – општи стандарди квалитета уџбеника*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Коцић, Љ, Требјешанин, Б. (2001): *Основношколски уџбеник као предмет разматрања*. У: Требјешанин, Б., Лазаревић, Д., прир: Савремени основношколски уџбеник. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр.15–18.
- Пешић, А. (2003): *Настава и развој друштвених појмова код деце*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пешић, Ј. (2005): Социокултурни приступ уџбенику, *Психологија*, вол. 38(4), стр. 369 – 381.

Eleventh International Scientific Conference
KNOWLEDGE IN PRACTICE
16-18 December, 2016 Bansko, Bulgaria

Плут, Д. (2003): *Уџбеник као културно – потпорни систем*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Хавелка, Н. (2001): *Уџбеник и различите концепције образовања*. У: Требјешанин, Б., Лазаревић, Д., прир: Савремени основношколски уџбеник. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 31– 58.

Шефер, Ј., Лазаревић, Е., и Стевановић, Ј. (2008): Језик уџбеника: подстицај или препрека, *Зборник института за педагошка истраживања*, вол. 40(2), стр. 347 – 368.

http://www.zuov.gov.rs/dokumenta/propis-206-Pravilnik-standardi_kvaliteta_udzbenika.pdf, 15.10.2015.године